

Kraków 2016-10-31

Dr hab. Mirosław Klusek

Instytut Ekonomiczno – Społeczny

Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie

im. Hugona Kołłątaja

Recenzja pracy doktorskiej Anny Galas, Społeczeństwo województwa rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (1944-1956), Rzeszów 2015, ss. 707, napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UR Jolanty Kamińskiej - Kwak

Autorka za główny cel rozprawy postawiła szerokie ukazanie postaw społeczeństwa woj. rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno – politycznej powstałej w wyniku międzynarodowych uwarunkowań politycznych oraz wewnętrznych wynikających z budowy ustroju Polski opartego na założeniach ideologii komunistycznej. Ważnym celem było również przedstawienie postaw ludności woj. rzeszowskiego wobec działań władz komunistycznych. Szczególnie istotne stało się nakreślenie stosunku ludności do propagandy komunistycznej oraz przedstawienie form oporu społecznego wobec nowego porządku społeczno – gospodarczego.

Podjęcie się tego tematu jest, jak najbardziej właściwe. Sposób sformułowania przez autorkę problematyki badawczej dotąd nie znalazł miejsca w polskiej literaturze naukowej. W dotychczasowych badaniach nad dziejami Polski w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, historycy koncentrują się głównie na: problematyce politycznej; zagadnieniach związanych z funkcjonowaniem systemu represyjnego w stosunku do ludności polskiej; kształtowaniu się stosunków pomiędzy hierarchią kościelną a władzą komunistyczną. Natomiast prawie całkowicie zostały zaniedbane badania związane z

uwarunkowaniami społecznymi, jak świadomość, postawy i zachowania społeczne ludności polskiej wobec narzucanego mu siłą nowego porządku światopoglądowego. Praca Pani mgr Anny Galas jest tym cenniejsza, że przedstawia tą problematykę w ujęciu regionalnym.

Podobnie jak sprecyzowanie tematu rozprawy, zastrzeżeń nie budzą ramy chronologiczne oraz przestrzenne dysertacji. Wybór cezury początkowej wynika z faktu wyzwolenia ziem woj. rzeszowskiego spod okupacji niemieckiej i rozpoczęcie procesu wprowadzania na nich komunistycznego systemu społeczno-gospodarczego. Rok 1956 natomiast stanowi datę przełomową w wprowadzaniu ideologii komunistycznej w Polsce. Kończył on proces względnej stabilizacji, wtedy także zakończono realizację Sześcioletniego Planu Industrializacji Socjalistycznej oraz zaprzestano dalszej kolektywizacji polskiej wsi. W tym roku również ma miejsce początek procesu, określany przez historyków mianem „odwilży”. Zakres przestrzenny rozprawy stanowi obszar woj. rzeszowskiego utworzonego po II wojnie światowej z części powiatów byłego woj. lwowskiego oraz woj. krakowskiego. W sumie w skład analizowanego województwa wchodziło 17 powiatów, które w odróżnieniu do międzywojnia stanowiły obszar prawie jednolity narodowościowo.

Podstawową bazę źródłową stanowią materiały archiwalne zgromadzone głównie w: Archiwum Państwowym w Rzeszowie; Oddziałowym Biurze Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie. Za szczególnie cenne należy uznać materiały zgromadzone w Archiwum Państwowym w Rzeszowie w zespołach: Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Rzeszowie; Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Rzeszowie; Urząd Wojewódzki w Rzeszowie. Zgromadzone tam dokumenty stanowiły bardzo cenne źródło do badań nad: skalą zniszczeń wojennych na obszarze woj. rzeszowskiego; relacjami zachodzącymi pomiędzy lokalnymi władzami komunistycznymi a ludnością miejscową; sytuacji ludności pod względem bezpieczeństwa, itp. Ponadto przy opracowywaniu struktury narodowościowej oraz społeczno-zawodowej szczególnie przydatne okazały się źródła drukowane, opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, spisach ludności oraz w rocznikach statystycznych. Bardzo szeroką bazę archiwalną uzupełnia literatura przedmiotu. Imponująca jest lista publikacji wykorzystanych przy powstaniu pracy (ponad 200 pozycji).

Z metod badawczych wykorzystanych przy powstawaniu dysertacji oprócz wnioskowania historycznego zastosowano metodę statystyczną – opis statystyczny oraz wnioskowanie statystyczne.

Przedstawiona do oceny dysertacja składa się z wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz aneksu, który został mocno rozbudowany ze względu na konieczność zamieszczenia w pracy tabel z danymi dotyczącymi liczebności i struktury narodowościowej poszczególnych gmin woj. rzeszowskiego.

Wstęp liczący kilkanaście stron w sposób wyczerpujący omawia: potrzebę przeprowadzonych badań, cel, przedmiot i zakres pracy, metodykę badań oraz stan badań i bazę źródłową.

Rozdział pierwszy został poświęcony analizie administracji i sytuacji społeczno – polityczno – gospodarczej woj. rzeszowskiego na przestrzeni lat 1944 – 1956. Dla historyka zajmującego się tą tematyką z pewnością interesujące są poruszone następujące zagadnienia: powoływanie struktur władz wojewódzkich i powiatowych; gęstość zaludnienia; struktura narodowościowa poszczególnych miejscowości znajdujących się na obszarze woj. rzeszowskiego; rozmiary zniszczeń wojennych województwa wynikające nie tylko z bezpośrednich działań wojennych kampanii wrześniowej i okupacji niemieckiej ale również będących skutkiem działalności Ukraińskiej Powstańczej Armii i Armii Czerwonej na tym terenie.

Tematem rozdziału drugiego są postawy mieszkańców woj. rzeszowskiego wobec istotnych wydarzeń politycznych, które miały miejsce w badanym okresie: referendum w 1946 r.; wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. oraz do Sejmu w 1952 r.; wybory do Rad Narodowych w 1954 r. Autorka nie ograniczyła się jedynie do przedstawienia działań władz dążących przy wsparciu służb bezpieczeństwa do wygrania wyborów ale również dokonała analizy stosunku ludności do tych wydarzeń i do samej władzy komunistycznej. Bazując na materiałach archiwalnych oraz prasie lokalnej udało się ukazać, iż reakcja społeczeństwa na zachodzące wydarzenia polityczne była zróżnicowana. Stanowisko inteligencji w znacznym stopniu odbiegało od stanowiska reprezentowanego przez ludność wiejską. Udanym zabiegiem było również ukazanie stosunku mieszkańców woj. rzeszowskiego do powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i pobudek kierujących wstępowaniem w jej szeregi.

Interesujący jest rozdział trzeci dotyczący stosunku mieszkańców wsi rzeszowskiej do reformy rolnej i jej realizacji oraz do kolektywizacji wsi. Słusznie zauważyła autorka, iż dla władzy komunistycznej ważne miejsce w pozyskiwaniu społeczeństwa dla realizacji swoich celów politycznych, zajmowała ludność chłopska. Koncepcja komunistów, zakładająca iż

dzięki realizacji reformy rolnej na wsi, w ramach której małorolni, bezrolni i prawnicy folwarczni otrzymali przydział ziemi, oczywiście za którą musieli zapłacić, po cenach wielokrotnie niższych, niż te które były przed wybuchem II wojny światowej, rzesze chłopów staną się zwolennikami nowej władzy, okazała się właściwa. Natomiast błędne było przekonanie, że chłopci nie postawią zdecydowanego oporu wobec kolektywizacji wsi. Komuniści szybko zrozumieli, iż dalsze forsowanie kolektywizacji polskiej wsi doprowadziłoby do bardzo poważnych zamieszek i rozlewu krwi. Bardzo cennym w tym rozdziale jest pokazanie złożoności zachowań chłopów wobec właścicieli ziemskich, którzy zostali pozbawieni swoich majątków. Autorka potrafiła dostrzec nie tylko solidaryzowanie się chłopów z nimi w ich trudnej sytuacji ale również zachowania polegające na domaganiu się parcelacji kolejnych majątków ziemskich, nawet nie podlegających pod działanie art. 2 ust. 1, pkt. e dekretu PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej.

Natomiast w rozdziale poświęconym mieszkańcom wsi brakuje części poświęconej kredytowaniu rolnictwa jako instrumentu pozyskania chłopów przez władzę komunistyczną. Wieś rzeszowska podobnie jak i w całej Polsce w międzywojniu było mocno zadłużona i nie było widoków na rychłą poprawę sytuacji. Część tych zobowiązań zostało spłaconą przez bardziej zamożnych chłopów podczas okupacji niemieckiej, wykorzystujących koniunkturę na płody rolne. Natomiast dzięki wprowadzeniu przez komunistów zasady nominalizmu w przeliczeniu przedwojennych zobowiązań przy ich regulowaniu po zakończeniu II wojny światowej, wieś a zwłaszcza jej biedniejsza część mogła się całkowicie uprać z problem zadłużenia. Wartość realna spłaconego zadłużenia była kilkadziesiąt krotnie niższa od wartości pożyczek zaciągniętych przed wojną.

Po drugie sytuacja rolnictwa w Polsce, w tym również w woj. rzeszowskim po zakończeniu II wojny światowej przedstawiała się dramatycznie. Jednym ze sposobów jego odbudowy miała być akcja kredytowa. Ze względu na ograniczone możliwości prywatnego rynku pieniężnego jedynym źródłem kredytu pozostawały banki. W finansowaniu wsi i rolnictwa uczestniczyło kilka instytucji kredytowych: Państwowy Bank Rolny, Bank Gospodarstwa Spółdzielczego, Spółdzielnie Oszczędnościowo-Pożyczkowe i Komunalne Kasy Oszczędnościowe. Wśród rolników indywidualnych szczególną troską otoczono repatriantów, których wspierano kredytami na zagospodarowanie się, oraz właścicieli gospodarstw rolnych zrujnowanych podczas wojny. Oprócz kredytów osadniczych oraz na odbudowę gospodarstw wiejskich i zabudowę poparcelacyjną, rolnicy indywidualni mogli

również zaciągać inne pożyczki: siewne i nawozowe, udzielane na wiosnę i jesień, a także na elektryfikację wsi.

W rozdziale czwartym zatytułowanym *Przystosowanie, bierność i opór – młodzież wobec nowej rzeczywistości* autorka dokonała analizy postaw młodzieży do otaczającej ją rzeczywistości polityczno – społecznej. Udało się przedstawić całe spektrum zachowania młodego pokolenia, poczynając od radykalnych zachowań części młodzieży, która angażowała się w różnego rodzaju przedsięwzięcia wymierzone przeciwko systemowi komunistycznemu. Ci najbardziej wrogo nastawieni do nowego porządku podejmowali bezpośrednią walkę, zakładając niepodległościowe organizacje, organizując manifestacje patriotyczne. Ich działalność bardzo często spotykała się z ostrymi represjami ze strony służb bezpieczeństwa.

Na drugim biegunie była młodzież, która akceptowała ideologię komunistyczną. Z przedstawionych przez mgr Annę Galas wyników badań wynika, iż była to duża część młodego pokolenia. Swoją przyszłość widzieli w nowych realiach politycznych i chętnie wstępowały do młodzieżowych organizacji: Związek Walki Młodych; Organizacje Młodzieży Towarzystwa Robotniczego; Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”; Służba Polsce.

Ostatni rozdział, podobnie jak wcześniejsze, bardzo interesujący, prezentuje zagadnienia dotyczące drobnych form oporu społecznego wobec komunizacji życia. Autorka w sposób umiejętny przedstawiała formy tego rodzaju oporu: ulotki; anonimy i hasła. Analizie zostało poddane zachowanie zwłaszcza duchowieństwa i pozostałych grup zawodowych utożsamianych z inteligencją. Również interesujące okazały się wyniki badań dotyczących reakcji społeczeństwa na zachodzące zmiany zarówno w najbliższym otoczeniu, jak i także o charakterze ogólnokrajowym. Podobnie jak to miało miejsce w rozdziale poświęconym zachowaniom młodzieży, także i w tym przypadku stosunek do systemu komunistycznego nie był jednorodny. Część społeczeństwa bez przymusu uczestniczyła w akcjach organizowanych przez czynniki partyjne. Natomiast niektórzy mieszkańcy woj. rzeszowskiego przejawiali antykomunistyczne nastawienie. Bojkotowali uroczystości związane z nowymi świętami państwowymi, rozsyłali anonimy z pogrózkami do prominentnych działaczy komunistycznych rejonu.

Recenzowaną pracę zamyka zakończenie zawierające wnioski na temat postaw społeczeństwa woj. rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (1944-

1956). Niestety w zakończeniu nie zostało przedstawione, jakie nowe perspektywy badawcze otwierają poczynione w dysertacji ustalenia i wykorzystane materiały archiwalne.

Zawartość dysertacji uzupełnia: 82 tabele, 9 wykresów i 40 ilustracji. Ponadto w pracy został zamieszczony obfity aneks liczący prawie 100 stronach. Dzięki tym zabiegom wybrane aspekty pracy mogły zostać pełniej przedstawione.

Na podstawie poczynionych w pracy ustaleń dotyczących postaw społeczeństwa woj. rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (1944-1956) autorka dochodzi do następujących interesujących wniosków: po zakończeniu II wojny światowej ludność woj. rzeszowskiego w większości była bierna do zachodzący zmian politycznych, co należy tłumaczyć chęcią przystosowania się do nowej rzeczywistości; ludność wiejska popierała Polskie Stronnictwo Ludowe natomiast Polska Partia Robotnicza swoich zwolenników rekrutowała głównie wśród robotników; poparcie dla władz komunistycznych ze strony ludności wiejskiej miało miejsce głównie z powodu realizacji reformy rolnej i dotyczyło przede wszystkim grupy chłopów małorolnych i bezrolnych. Nastawienie wsi rzeszowskiej uległo zmianie w momencie forsowania kolektywizacji; stosunek młodzieży woj. rzeszowskiego do wprowadzanego systemu komunistycznego oscylował od akceptacji do całkowitej negacji, wyrażającej się czynnym występowaniem przeciwko nowemu porządkowi; z dużą nadzieją został powitany rok 1956. Ludność woj. rzeszowskiego z zainteresowaniem śledziła zachodzące zmiany polityczne i oczekiwała zmian gospodarczych i społecznych. Domagano się powrotu religii do szkół, usunięcia języka rosyjskiego ze szkół, rozwiązania spółdzielni produkcyjnych; akceptowanie nowej rzeczywistości politycznej przez znaczną część klasy chłopskiej i robotniczej było wynikiem zarówno chęci odbudowy kraju ze zgliszczy wojennych oraz szansy awansu społecznego, na skalę jaka nie była możliwe w II RP.

Opracowanie mgr Anny Galas jest bardzo ciekawe i powinno zostać opublikowane. Gdyby podjęto próbę jego wydania, warto poświęcić trochę czasu na kwestie redakcyjne. Praca z punktu widzenia warsztatowego, reguł jej tworzenia, struktury, narracji i logiki następstwa rozdziałów i podrozdziałów z pewnością odpowiada wymaganiom stawianym pracom naukowym. Natomiast pewnej poprawy wymagają: w spisie treści brak pozycji „Zakończenia”, które znajduje się na s. 569-574; ujednolicić zapis skrótu Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, jest na przemian Dz. U. lub Dz. U. RP (zob. s. 582), itp.

W pracy nie została uwypuklona tematyka związana z działalnością podziemia zbrojnego na obszarze woj. rzeszowskiego. Kwestie związane z oporem części społeczeństwa polskiego przeciwko komunizacji życia w Polsce, są bardzo ważne z punktu widzenia kształtowania się państwowości po II wojnie światowej. Jednak, należy się zgodzić z autorką, że jest to temat do którego, materiały archiwalne są tak obfite, iż z powodzeniem mogą stanowić podstawy do powstania osobnej dysertacji na ten temat.

Poczynione powyżej uwagi dotyczące rozprawy mgr Anny Galas, Społeczeństwo województwa rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (1944-1956), które mają oczywiście charakter dyskusyjny, w żaden sposób nie mogą osłabić pozytywnej opinii o dysertacji. Jej autorka bardzo dobrze uporowała się ze złożonością problemu badawczego. Przygotowała rozprawę, którą z pełną odpowiedzialnością można określić, jako bardzo wartościową. Wypełnia ona lukę w badaniach naukowych nad sytuacją ludności w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej na ziemiach polskich z uwzględnieniem aspektów społeczno – politycznych.

Biorąc przedstawione powyżej wszystkie okoliczności należy uznać, że przedstawiona do oceny dysertacja mgr Anny Galas, Społeczeństwo województwa rzeszowskiego wobec nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (1944-1956), w mojej ocenie spełnia wszelkie warunki określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym* i dlatego wnioskuję o dopuszczenie mgr Anny Galas do dalszych etapów przewodu doktorskiego i o wystąpienie przed Radą Wydziału o wyróżnienie dysertacji.

